

ritet. Karl Staafs ministär tillsätter en kommitté år 1911 för att utreda möjligheterna för ett spritförbud. Ett par år tidigare har dock andra förslag presenterats, Andrésystemet och Stockholmssystemet. Det senare förespråkades av läkaren Ivan Bratt. Diskussionerna och det politiska spelet svänger fram och tillbaka och Johansson visar tydligt hur det går till när den politiska kulturen som är förhärskande i Sverige väljer en medelväg – lagomheten. Till slut genomförs restriktionssystemet i hela landet. Ingen älskar det, men alla läger kan delvis se sig som segrare.

Johanssons ambition är att klargöra händelseförvecklingar, politiska diskussioner och intressegrupperingar kring nykterhetsfrågan. Det är en bra idé, men ibland tappar man bort sig som läsare bland alla detaljer, inblandade personer, protokoll och formuleringar och man tvingas att gå tillbaka i handlingen för att återfinna den röda tråden. Johansson är alltså ute efter att sätta in förbudsfrågan i en samhällelig kontext, något som verkligen är behövligt, men på något sätt lyfter aldrig hans kontextanalys från presentationen av en rad självklarheter, som redan tidigare varit kända inom den historiska alkoholforskningen.

Ytterligare en invändning mot hans sätt att använda begreppet samhällelig kontext uppkommer då han närmar sig genusteoretiska spörsmål. Genus betraktas i avhandlingen som underställt såväl klass som flera andra analytiska

kategorier. Johansson går även till angrepp mot tidigare forskning som anlagt ett genusperspektiv på alkoholfrågan och liknar den vid ett slags konspiratoriskt förbund, som läser in könsbetydelser där det ju egentligen handlar om sådana storheter som klass, kapital, marknadskrafter och politik.

Här uppvisar studien en kluvenhet. Johansson redogör för de svenska kvinnornas ställningstaganden både i förbudsfrågan och i särskilningsdebatten i början av 1920-talet. Kvinnornas förhållningssätt var mångtydigt. De fanns i båda lägren. En mindre del var för ett särskiljande av rösterna och de övriga var starka motståndare till att röstsedlarna skulle könsmärkas. När det gäller själva förbudsfrågan anslöt sig flertalet kvinnor till anhängarna av ett förbud. En mindre del stod närmare dem som förespråkade det restriktionssystem som var på väg att införas. Detta är inte något som förvånar, men när Johansson diskuterar särskilningsdebatten och attityderna till könsmärka röstsedlar skriver han att "även om de kvinnliga riksdagsledamöterna betonade frågans jämställdhetspolitiska aspekter" (s. 243) så handlade frågan om något annat. För de *manliga* politiska aktörerna var inte särskilningsdebatten en fråga om jämställdhet, utan syftet med könsmärka röstsedlar var att förhindra att ett verkingslöst rusdrycksförbud gick igenom. I mina egna studier av restriktionssystemet, som i huvudsak be-

handlar tiden efter 1922, har jag kunnat konstatera att kvinnorna betraktades som ett politiskt medel i kampen om förbud eller restriktioner. De kvinnor som engagerade sig i dessa "könsmärkningsdebatter" gjorde det utifrån ett demokratiskt perspektiv. Därför är ett genusperspektiv på den svenska alkoholpolitiken nödvändigt. (Det personregister som Johansson upprättat över de alkoholpolitiska aktörerna visar med all tydlighet att alkoholfrågan var en fråga för den manliga delen av den svenska befolkningen. Av nästan 130 aktörer på den nykterhetspolitiska arenan finns endast 6 kvinnor representerade.)

Johanssons avhandling är väl disponerad, systematiskt uppbyggd och tillför ny kunskap om det komplicerade spelet kring alkoholen i början av 1900-talet. Det nya som den tillför, och det är viktigt, är hur olika intressegrupper, från arbetsgivare till fackliga representanter, spelade en avgörande roll för att Sverige småningom valde restriktionernas väg. Johansson argumenterar väl i denna fråga och klargör hur avgörande de ekonomiska faktorerna var för nykterhetspolitikens utseende och innehåll.

Inger Ehn Knobblock

Rus som ritual och gemenskap

Øystein Henriksen & Allan Sande: *Rus, fellesskap og regulering. Kommuneforlaget, Oslo 1995. 250 s.*

Helsingfors, natten till den 30 augusti 1996. Det är som om hela stan fått ett plötsligt anfall av kollektiv galenskap: centrum är ett enda myller av mer eller mindre påstrukna människor som böljar av och an. Musik, gatuteater, flaskors klirr och konstutställningar. Det är, återigen, "Konstens natt".

Hur skall vi förstå denna karnevalistiska yra, denna eruption av livsglädje i den vanligtvis så trista finländska gatubilden? Och varför har

evenemang av den här typen på kort tid blivit så populära, inte bara i Finland utan också i andra nordiska länder (t.ex. Vattenfestivalen i Stockholm, vars främsta problem är dess enorma framgång, och därmed svårhanterliga proportioner)? Att de fyller ett behov är uppenbart, men vilket?

En fruktbar infallsvinkel på den frågan hittar vi i Øystein Henriksens och Allan Sandes bok *Rus, fellesskap og regulering*. Deras utgångspunkt är

antropologisk: ruset är, och har alltid varit, en central ingrediens i de ritualer som ger livet mening. "Rusen blir en socialt skapt uorden som gjør oss i stand til å skape en ny form for felles orden." (s. 49) Det är genom de rituella arrangemangen vi finner vår plats i samhället, inte minst i samband med övergången från barndom till vuxenhet. Alla ritualer har därför också, som ØH & AS påpekar, en klart religiös dimension, också om de numera oftast är sekulariserade.

Ett problem i dagens samhälle är emellertid att så många av de kollektiva och meningsbärande ritualerna försvunnit. De flesta av de tidigare så viktiga "gångjärnen" i samfundets liv

(t.ex. de stora festerna i anslutning till naturens kretslopp, jordbruk och fiske, konfirmation och bröllop) har i stället ersatts av en utpräglat individualistisk och privatiserad livsstil. Vi gör inte längre saker tillsammans, eller offentligt.

Det är just dessa förändringar, och de konsekvenser de haft för våra rusvanor, som stod i fokus för forskningsprojektet "Rusbruk i samfunn preget av omstilling" (inom ramen för det norska rusmiddelforskningsprogrammet), och som nu mynnat ut i föreliggande bok. (För NAT:s läsare är de centrala tankegångarna bekanta från deras artikel "Skyggeliv i rampelys. Antropologisk perspektiv på ungdom, lokalsamfunn, ritualer og rus.", NAT 4/94, s. 200–212.) Rapporten bygger på ett digert material insamlat i Nordnorge: dels en enkät bland skolungdomar, dels antropologiskt fältarbete på tre orter, representerande varsin idealtypiska fas i samhällsutvecklingen: det traditionella fiskarsamhället (vid Lofoten), det utpräglade industrisamhället (Mo i Rana) och det moderna servicesamhället, med ett stort inslag av akademiker och andra personer med högre utbildning (Bodø).

Det skall genast sägas att bokens främsta styrka uttryckligen ligger i det antropologiska perspektivet; jag har sällan läst en så god, lättfattlig och övertygande analys av rusets rituella funktion – och av vad man kunde göra för att underlätta fr.a. ungdomarnas svåra väg in i vuxenlivet. Att hanteringen av enkätmaterial sedan förefaller tämligen valhänt (och att de tabeller som finns är amatörmässigt uppgjorda) är därför ingenting att fästa sig vid – boken hade varit utmärkt även utan detta "obligatoriska", och här något påklustrade inslag. Lite störande är också de många, och ibland övertydliga upprepningarna, men dessa har väl motiverats med att boken uppenbarligen är tänkt för en vidare läsekrets.

Den ur rusmedelssynvinkel väsentligaste skillnaden mellan då och nu, mellan det traditionella bonde/fiskarsamhället och det moderna samhället är att där man tidigare drack tillsammans, gamla och unga, och främst vid speciella tillfällen, dricker man i dag skilt för sig, i ålderssegrerade grupper, och utan speciell anledning. Ruset har därigenom förlorat mycket av sin

socialt och kulturellt sammanbindande kraft. Den offentliga och mer eller mindre obligatoriska "helgefyllan" kan därför, konstaterar författarna, ses som ett alternativt försök från ungdomens sida att etablera egna vuxenhetsritualer – med den skillnaden att de traditionella övergångsritualerna, där de vuxna stod för arrangemang och kontroll, nu ersatts av "förbrödningsritualer" helt på ungdomens egna villkor. Eller, för att uttrycka det på ett annat sätt: den för alla vuxenhetsriter så viktiga "liminala" fasen har blivit permanent.

Hur kunde man då bidra till att förebygga missbruk, fr.a. bland ungdomar? (För trots att författarna själva, utifrån sin antropologiska utgångspunkt, försöker undvika att tala i termer av "missbruk" är den förebyggande ansatsen likväl tydlig – vilket väl delvis, förmodar jag, är en följd av forskningsuppdragets formulering.) Jo, följaktligen genom att i mån av möjlighet (åter)s skapa ritualer som sammanbinder de olika generationerna. Det räcker inte med att (som i Bodø) föräldrarna går ute på patrull om nätterna, för att med sin blotta närvaro lugna ner situationen i det offentliga uterum som blivit ungdomens eget. Det räcker inte heller med enbart professionella insatser – eller än mindre med aldrig så välgjorda broschyrer. Det som behövs är trovärdiga auktoriteter i ungdomarnas egen närhet – och, som sagt, arenor där ungdomar och vuxna kan mötas, också i rusets tecken.

Henriksen och Sande pekar fr.a. på skolans roll i sammanhanget, med dess "russefeiring", denna så typiskt norska institution, dvs. de riter som traditionellt varit förbundna med att eleverna går ut den nioåriga ungdomsskolan. De har numera, med stigande skolningsnivå, i allt högre grad ersatts av den russefeiring som avslutar den videregående skolen, dvs. gymnasiet, vilket gjort att firandet alltmer fått karaktär av ren fyllefest "som verken ungdommen selv eller andre kan redegjøre for meningen med", som författarna uttrycker det.

Det är lätt att instämma i påpekandet om att skolan är en av de viktigaste institutionerna när det gäller att iscensätta olika rituella arrangemang. Här har man ju speciellt i Norge nyss nämnda livskraftiga tradition att falla

tillbaka på. Inte minst som man dessutom så starkt kunnat koppla ihop vuxenhetsriterna med nationalstatens motsvarande ceremoniel. Russefeiringen i Norge efterföljs ju av tradition av festligheterna den 17 maj. Kan man tänka sig en mer effektiv integrering i vuxensamhället, såväl på det lokala som det nationella planet: först det liminala griseriet som russ, därefter det prydliga syttende maj-tåget i röda kostymer genom stan? Som taget ur en antropologisk handbok: symbolisk separation åtföljd av symbolisk inkorporation.

Också om man i de övriga nordiska länderna saknar den kopplingen kunde mycket göras inom skolans ram. Jag brukar själv ibland inför skolfolk säga att de borde överväga att anordna benjihopp på skolgården för elever som går ut grundskolan – mest på skämt visserligen, men också med en gnutta allvar.

Det är nämligen inte speciellt svårt att bli varse det vacuum som i dag råder i relationerna mellan ungdomar och vuxna, och den förödande dubbelmoral som präglar sättet att förhålla sig till rusmedel. Å ena sidan ett vuxensamhälle präglat av en mer eller mindre avreglerad och uppblusen alkoholkultur, å andra sidan en ungdomsvärld utestängd från ovanstående, och helt prisgiven det offentliga rum de vuxna flytt. Inte då att undra på att det ibland uppstår problem.

Dessa blir inte mindre av att stora delar av befolkningen i tätorterna är nyinflyttade, och därför både socialt och kulturellt rotlösa. Det är mot den här bakgrunden kanske lättare att förstå det uppdämda behovet av nya, meningsbärande ritualer av typ Konstens natt och Vattenfestivalen; de är den moderna, urbana människans sätt att skapa kollektiva och karnevalistiska avbrott i vardagen. Att inför varandra bekräfta sin tillhörighet: detta är vår stad. Staden, det är vi.

När jag betraktar det uppslupna myllret på Helsingfors' gator återflyttas jag plötsligt drygt tre decennier bakåt i tiden, till ungdomsföreningshuset på min hemort. Till dess bakgård och smaken av fickvarm "nodika" (Nordfors, ett sött starkvin). Den rituella förbrödnigen under Konstens natt – hur mycket påminner den inte om ungdomens fester på föreningshuset? Då vi lärde oss vuxenhetens

koder tillsammans med de äldre männen. Den äckliga nodikan och den sliskiga "bouleboulen" (Bourdeux Blanc, ett sött vitvin). Den första (och obehagliga) fyllan. Dagens karnevaler är kanske närmast att betrakta som

urbana varianter av den kollektiva fyllan på föreningshuset. Rus som ritual och gemenskap.

Förresten, apropos benjihopp: det är ingen händelse att ett 140 m högt hopptorn var en av huvudattraktio-

nerna under Konstens natt. Detta nutidens mandomsprov.

Thomas Rosenberg

